

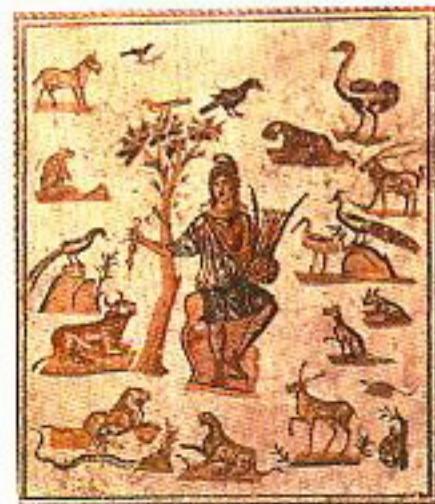
Паветра і зямлі ужо няма...

ЛАРЫСА МІХНЕВІЧ

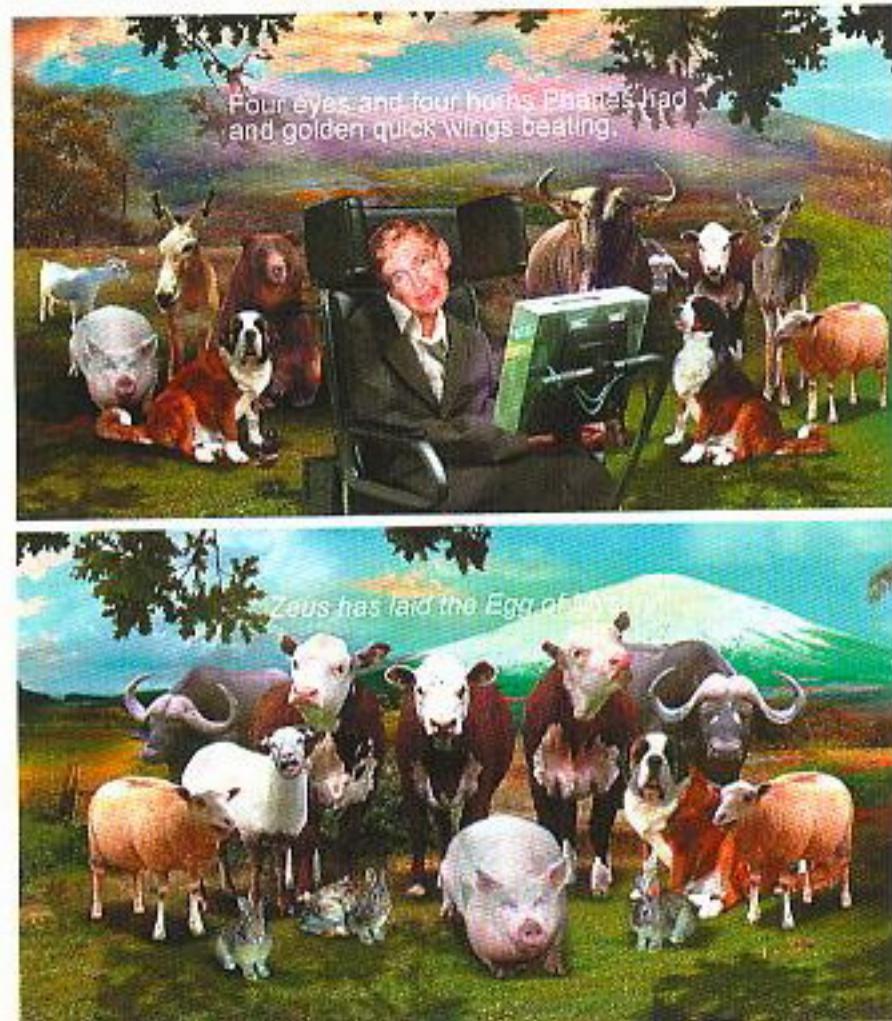
Разуменне ролі мастака істотна змянялася на працягу стагоддзяў. Сучаснаму чалавеку немагчыма ўявіць, што, напрыклад, у эпоху античнасці творцу лічылі ўсяго толькі здольнымі рамеснікамі. Уся праблема ў дыялогу «тэхна» і «архэ», з якіх складаецца мастацтва. Не толькі далучэнне духоўнага чынніка («архэ») да працы («тэхна»), але і яго дамінаванне мела вынікам наша цяперашнія разуменне ролі творцы.

За гэтага мы мусім дзякаваць рамантызму і прадвесніку гэтага стылю ў выяўленчым мастацтве італьянцу Сальватору Розе, але ў першую чаргу — вялікаму Фрэдэрыку Шапену. Як кампазітар і артыстычны выкананіца, як асока з пэўным тыпам паводзін ён паспрыяў таму, што мастака сталі ўспрымаць як чалавека «архэ». Каго ў наш час здзівіць слова пантыфіка «рукой мастака водзіць Бог» ці перакананасць Ёзэфа Бойса ў тым, што мастаком сёняня мусіць быць кожны чалавек?.. (Толькі не трэба апомніць разуменіе літаралына: мелася на ўвазе інаванне эстэтычнага.)

XX стагоддзе ўняло асобу творцы на неверагодную вышыню — чалавецтва марыла пра грамадства, дзе праца будзе не цяжкім прымусам, а вольнай, лёгкай і высакароднай справай; самі ж мастакі ішыра верылі, што ў іх руках знаходзіцца тая архімедава прылада, якая пераменіць сусвет. Яны і сёняня не хаваюць, а як бы демонструюць нам працоўныя таямины, але за вонкавай простасцю авангардовай творчасці — як за віршием айсберга — скрываеца сапраўдная глыбіня. «Каб намаляваць квадрат, не треба шмат вучыцца» — такое меркаванне гучыць дасюль, але ж дзёржасць Малевіча была не ў «тэхна», а ў «архэ». У простай геаметрычнай форме ён злюеў увасобіць усе новыя ўяўленні пра час, прастору, энергію. «Квадрат» быў зроблены па-класічнаму, бо «тэхна» тады не паспівалася за «архэ». Сёняня Малевіч не маляваў бы «Квадрат», ён мог бы праста назваць яго — і гэта было б жэстам. Які сёняня самы файні камплімент у мастацтве? Лёгка зроблена. Не так даўно радыкальныя формы

Арфей, які спляве.
Мазаіка. III стагоддзе.

Фрагмент відэа Максіма Тымінікі «Арфей». 2005.

канцептуалізму абвясцілі мастацтва... думкай, а з'яўленне твораў — неабходнасцю доказу яго існавання. Авангард сучаснай культуры — не ў творах, не ў працы, а ў пазіцыі мастака. Мастак сёняня — гэта, найперш, асока сацыяльных актыўных і адказных за сусвет і грамадства. Адказная палітычна, эстэтычна, этычна. Неавангардны творца выконвае ролю своеасаблівага сацыяльнага крытыка. Беларускі тэрмін «выява», між іншым, надзвычай удалы: мастацтва выяўляе, значыць, адкрывае нам скаваны сэнс.

Наватарства (якое называюць Другой вялікай эстэтычнай рэвалюцыяй) паўстала не на пустым месцы. Натуралына, што яго праявы, толькі яшчэ неасэнсаваныя як мэйнстрым, ёсць у мысленні панірэдніх пакаленняў. Філософскую пазіцыю Платона, напрыклад, можна вызначыць як канцептуалізм (застаецца толькі здзівіцца, як гэткія погляды сталі грунтам класічнай культуры). Брак і Пікассо, якія лічацца вынаходнікамі калажу, маюць панірэднікаў сірод античных пазіту і сярэднявечных музыкаў. Таму няма нічога незвычайнага ў тым, што аднаведнік сёняшній неавангардовай ролі мастака ёсць у старожытнай культуры. Гэта ні не самы абавязлы

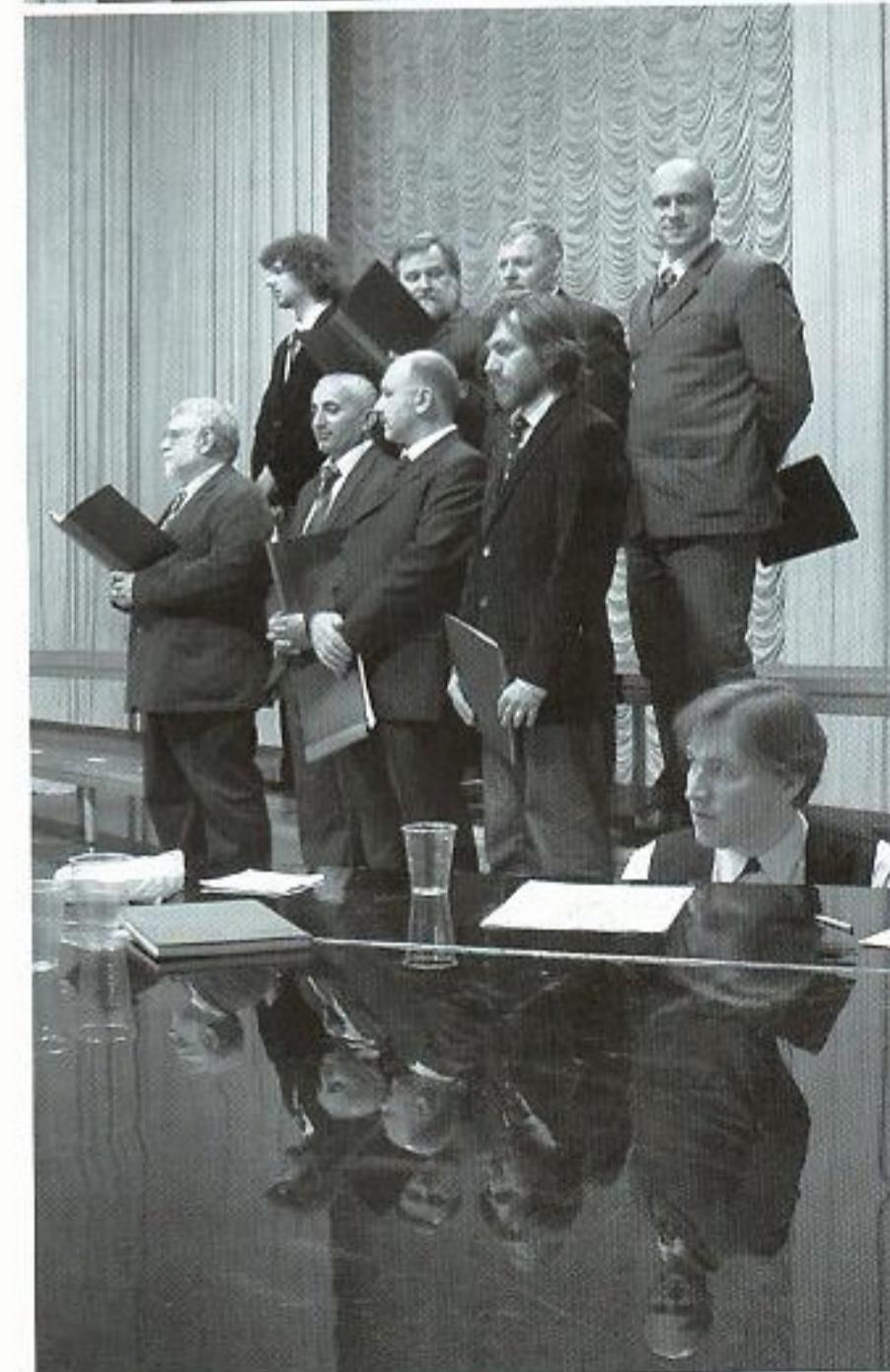
за ўсю гісторыю мастацтва вобраз Творцы — музыкі Арфея з яго арфічнымі спяваннямі. Гісторыя Арфея насамрэч вельмі сумная. Тут і трагічны шлюб з заўчасна памерлай і двойчы страчанай Эўрыдыкай, і пакутніцкая смерць ад раз'юшаных менад. Але былі і цудоўныя ўчынкі, і вілікі, магічныя сілы мастакі дар. Таленту Арфея падпарадкоўваліся не толькі людзі, але і звіры, і сама прырода, і багі.

Пра што співаў Арфей? Пытанне цалкам слушнае, бо аднаго хараства голасу («тэхна») замала для гэтай папулярнасці, і адказаць на яго, як ні дзіўна, магчыма. Співанне яго было сур'ёзным і глыбокім па змесце і адначасова лёгкім, ледзь не забаўляльным вонкава. Пра першае сведчыць той факт, што праз спевы Арфея паўсталі сістэма рэлігійна-філософскіх поглядаў (арфізм), якая зрабіла свой уплыв на філософию, асабліва на античны ідзялізм. Па-другое, песні абавязковая былі простымі і выразнымі, бо Арфей лічыцца заснавальнікам вакхічных оргій, а там прысутныя наўрад ці слухалі нешта нецікавае. Арфізм (гледзі вышэй) сведчыць, што песні Арфея наноў вытлумачвалі свет. Увага! Галоўным богам ён лічыў Геліёса, а не Дыяніса, і называў яго Апалонам. Тады думалі, што жыццё пасля смерці ёсьць працяг зямнога жыцця, а Арфей і яго паслядоўнікі (орфікі) меркавалі іначай. Зямное жыццё яны разглядалі праз неизбежныя пакуты, а вось існаванне пасля смерці звязвалі з асалодай і шчасцем. Душу Арфей лічыў светлай, чистай і, галоўнае, вечнай, а чалавеку не давалі з пазасмяротнага існавання. Так да Арфея не думаў ніхто. Можа гэта і не тычыцца тэмы артыкула, але згадаць варта, каб зразумець важнасць співанняў: орфікі называлі раба чалавекам, а не працоўнай прыладай, якая здольная размаўляць. Гаспадар валодае целам раба, але душа ягоная належыць вечнасці, і таму смерць ёсьць вызваленне души з няволі. Гэта першыя паасткі чалавечай роўнасці і свабоды. Караваць, арфічныя співанні былі новымі тэорыямі набудовы сусвету, таму назіць Арфей трэба лічыць тоеснай сацыяльна-актыўнай ролі творцы ў сучасным неаавангардзе. У якасці ўзору беларускага найноўшага мастацтва можна прынесці праект Максіма Тымінкі са співаочымі мастакамі.

Як усё началося? Увесну на пасяджэнне жывапіснай секцыі БСМ прыйшоў мастак Максім Тымінка, які сёння жыве ў Галандыі, і прашанаваў прысутным... выканань разам некалькі песені пра вышэйшую матэматыку. Пра першую рэакцыю не варта і згадваць, але тым не менш літаральна праз два тыдні некалькі дзесяткаў жывапісцаў, графікаў, скульптараў і дызайнераў распачалі спеўняць рэпетыцыі ў Акадэміі музыки. Хормайстры былі самыя сапраўдныя, а місія ім дасталася ціккая, бо жадаючых співаць ніхто не правяраў ні па «голос», ні па «слых». За раблем сядзеў Сяргей Пукст, асока надзвычай цікавая: і музыка, і кампазітар, і аналітык, і мастак, і радыёжурналіст, і, як высветлілася, паэт. Па просьбе Максіма ён напісаў тэксты і музыку на прашанаваную тэму. Рэпетыцыі доўжыліся дзён дзесяць, ад усведамленія ўласнай недасканаласці і расчараўнанні ю мастакоў выратоўваў гумар, але нарэшце началі тучаць і кампілменты. Канцэрта не планавалася — быў відэзапіс спеваў у ДК Трактарнага завода. Трэба дадаць (гэта важна і пачэсна), што з сярэдзіны праект здымаў берлінскі тэлеканал ART. Весь, уласна кажучы, і ўесь сцэнар...

Наспрабуем разабрацца ў тым, што адбылося.

Мела месіца акцыя — гэтым тэрмінам назначаюць шэраг праў ю сучаснай культуры, якія замянілі мастацкі твор на

жэст, разыграныя сцэны ці спрэвакаваную падзею. Знакаміты шпацир Малевіча і Бурлюка з чырвонымі лыжкамі ў пятліцах быў, па сутнасці, першай у свеце акцыяй. Падзеі такога кшталту прасочваюцца ў творчасці футурыстаў, дадаістаў, сюрэралістаў і... у дзейнасці палітыкаў. Мець гэта на ўвазе вельмі важна для разумення шырокай прыроды акцызму. Прамову Леніна на Фінляндскім вакзале цельга называець звычайным учынкам палітдзеяча, бо тут была сапраўдная мастацасць: лідэр бальшавікоў узлез на брангік і ўскінуў верх руку. Акцыяй было і дэмантраванне чаравіка, якім Мікіта Хрущоў награждаў Амерыцы. Акцызм — гэта радыкальнае выказванне видучай ідэі сучаснай культуры аб працэсуальном харахтары мастацства і аб дамінаванні творчага акту над іго вынікам-творам. У акцызмё ўвасобілася памкненне «дэматэрыйлізаціі» мастацства.

Мастакоўскае спяванне, якое наладзіў Максім Тымінька, — адна з самых цікавых і значных культурных падзеяў апошняга часу. Мастакі, то-бок лодзі, якія займаюцца стварэннем двух- або трохмерных выяў «ад рукі», апынуліся ў самым сэрыі іншага мастацства. Апынуліся, каб адчуць супадзенне ўнутраных рытмаў, адкрыць для сябе новую пачуццёвасць і зразумець яе да самага ніжнага нюансу не толькі інтелектам, але і ўнутраным нервам, уласнай скурой. Перажыць чужое, каб лепей зразумець сваё. Удзельнікі акцыі вартыя павагі за гатоўнасць зрабіць няпростую рэч: пераступіць цераз сябе, не баючыся падацца смешнымі. Тут патрэбны не толькі разняволенасць і пічирасць, але і той унутраны агеньчык, які паднітурхоўвае чалавека да творчасці.

Неаавангардам мінскую спеўную акцыю зрабілі тэксты, без іх атрымалася б звычайная мастацкая самадзеянасць. Яны былі сэнсам падзеі і, як лакмусавая паперка, вызначалі аднадумцаў: калі тэксты раздражнялі, чалавек адмаўляўся ад удзелу. Быццам бы немудрагелістыя слова песні ў насамрэч распавядалі пра найсур'ёзнейшыя рэчы. Тэксты Пукста сталіся наэтычным уласбленнем найноўшых фізіка-матэматычных тэорый набудовы сусвету. Вершоў было пяць: «Тэорыя мностваў», «Тэорыя струн», «Суперсіметрыя», «Тэорыя ўсяго», «Найпростая тэорыя ўсяго». «Тэорыя струн», напрыклад, пераказвала адкрыццё, сэнс якога ў тым, што самая маленькая часцінка — гэта не мікрамікракронка, як мы думалі раней, а структура, па форме падобная на струну. Струна ўесь час рухаецца, і менавіта праз гэта мы атрымліваемся настолькі рознымі. Крыніцай звестак сталі книгі англійскага фізіка Сцівена Хокінга, які сёння лічыцца лепшым разумам планеты. Пры гэтым яго шануюць не толькі за неабсяжную дзёрзкасць тэарэтычных набудоў, але і за яркую, арыгінальную форму выкладання. Чытайце, чытайце книгі Хокінга, гэта не толькі карысна, але і цікава! Між іншым, у 1988 годзе яго «Кароткая гісторыя часу» лабіла ўсе рэкорды папулярнасці.

Спяванне тэкстаў пра новую светабудову — усё ж такі прывілея не толькі орфікаў ды Арфея. Аматары займаюцца гэтым ёсьць і сёння, напрыклад, фізікі, якія ахвотна і нібыта да прымітыўнага прости спяваюць пра сваю науку. Якраз у гэтых нескладаных жартаўлівых тэкстах Максім Тымінька ўбачыў аднаведнікі арфізму. Паралель дакладная і бліскучая, і мінскская акцыя — рэч у творчасці Максіма невыпадковая. Упершыню да арфічных спяванняў ён звярнуўся ў 2006 годзе ў відэапраекце «Арфей». Там на цэнтральным месцы, як на античнай мазаіцы, Тымінька размісціў згаданага вышэй

фізіка Сцівена Хокінга. На відэа Хокінг сядзіць у інвалідным крэсле са сваім камп'ютэрам і спявае, а слухаць яго прыйшли розныя звяры. Не паварочваеца язык называець Хокінга калекам, але гэты чалавек ад нараджэння не мае ні ног ні рук, яму іх замянілі адмысловыя тэхнічныя прылады. Ён і размаўляе толькі з дапамогай камп'ютэра. Той, кім ганарыцца чалавецтва, верагодна, быў задуманы і створаны прыродай менавіта для ўнёслага мыслення.

Сцівен Хокінг, які спявае, — гэта твор-персаніфікацыя, сэнсам якога было праддэмантраваць нам сёняшніга Арфея. Гэты вобраз з'яўляецца сапраўднай наватыяй, цалкам арыгінальнай канцепцыяй Новага Творцы — чалавека, які не здolыны працаваць без тэхнічнага забяспечэння. Надобныя думкі можна сустрэць у філосафа Аляксандра Суконіка, які піша: «Фатограф у майм уяўленні — гэта чалавек без рук і ног, калека, які з дапамогай розных тэхнічных прылад і з вялікай

Спейная акцыя. Фінал. Сакавік, 2009.

Падрыхтоўка сучаснага твора патрабуе абсталявання, праграмнага забеспечэння, яна ўсё болей і болей нагадвае тэхналагічны працэс. Патрэбны не простыя выставачныя плошчы, а залы з сур'ёзнай тэхнікай. Змяніліся творы. Раней для лепшых праў маастацтва галоўны камплімент быў у тым, што яны супастаўныя з творамі самой прыроды. Але свет вакол нас даўно зрабіўся іншым, наноў створаным праз чалавечую працу. Згадайце паказаны ў Мінску праект культивавага маастацтва Мікеланджэла Пісталета «Terzo Paradiso» — у ім паміж прыродным і штучным светамі настаўлены знак роўнасці. Таму сучасны творца адчувае і бярэ на сябе адказнасць за крохкую раўнавагу паміж імі, а найноўшае маастацтва больш не рэпрэзентуе прадмет ці реч як вынік дзеяньясці. Яно дакументалізуе працоўны працэс.

цяжкасцю (мазгавымі хвальмі ці яшчэ як) спрабуе ўласобіць гое, што мастак робіць некалькімі мазкамі пэндзля ці рысамі алоўка». Абодва аўтары — і Тымінка, і Суконік — разумеюць сучаснае маастацтва найперш як маастацтва разумовае. У вобразе творцы як чалавека з фізічнымі абмежаваннямі няма нікага прыніжэння. Наадварот, гэты вобраз узвышае сёняшняга маастака, бо тут сцісла сформуляваны сам прынцып узікнення маастацтва: яно паўстас з супраць-дзеяння (ре-флексіі). Маастацтва імкнецца да бязмежных магчымасцей, але калі дасягае іх, памірае (згадайма гісторыю!). Сапраўды неабмежаваныя магчымасці ёсьць адно ў прыроды, а ёй маастацтва непатрэбна. Калі з творчасці вымаецца спонтанны «ручны» талент (малюнак, праца пэндалем), у чалавека застаюцца толькі густ і вока, і яму трэба больш кеміць. Менавіта таму маастакі сёння могуць співаць, не пераўтвараючыся пры гэтым у спевакоў.